

Edebiyatımızda deniz

Denizi özleyenler, deniz kıyılarında yaşayanlar, tatillerini denizde geçirenler için deniz yazısı

Konur Ertop

TÜRKİYE'nin üç yarı denizlerle çevrilidir. Kıyılarımızın uzunluğu 8000 km.'yi buluyor. Nüfusumuzun önemli bölümü denize kıyaslı olan yerleşme alanlarında oturmaktadır. Önemli bir nüfus da deniz ulaşımı, balıkçılık, belki hâlâ stüngerçilik, tuzla işletmeciliği, son yıllarda da deniz turizmi yoluyla yaşamalarını denizden sağlamaktadırlar. Uzun yıllardan beri yıllık izinlerini, tatillerini deniz kıyılarında geçirenler oldukça çok. Halikarnas Balıkçısı ve arkadaşlarının başlattığı mavi yolculukların tiryakileri çoğaldı. Şimdi Marmara'da bile Bodrum tekneleriyle dolaşanlar görülüyor!.. Bu çerçevede acaba Türkçe'de bir deniz edebiyatından da söz edilebilir mi? Denizi anlatan yazarlarımız elbette az değil.

Ancak bunların yapıtlarında deniz nasıl yorumlanıyor? Okurlar denizin anlatıldığı sayfalarda hangi gözlemlerin dile getirilmiş olmasını anyorlar? Deniz hangi özlemlerin ortaya konulmasına yardımcı?..

Türk edebiyatında deniz konusuna yaklaşırken bu sorulara da yanıtlar aramaya çalışacağım.

Bizim en eski edebiyat yapıtlarımızdan Oğuz Kağan Destanı'nda denizden de söz edilir. Hatırlanacağı gibi Oğuz Kağan'ın 6 oğlundan birinin adı Deniz'dir. Oğuz'un bütün dünyaya egemen olma özlemi, "Daha deniz, daha ırmak, güneş, bayrak, gök çadır..." diye anlatılır. Orta Asya coğrafyası elbette denizin uzağında. Nitekim Orhun Yazıtları'nda Göktürk Kağan'ı İltiş'in Okyanus'a

ulaşmayı amaçladığı ama bunu gerçekleştiremediğinden söz edilir. Bu dönemde deniz bir doğa gerçeği değildir daha, bir kavramdır yalnızca. Örneğin büyüklüğü, genişliği, derinliği belirtir. Bundan dolayı Kutadgu Bilig'de "Bu kitap bir bilgi denizi olacak" denir.

Eski edebiyatımız çok uzun süre doğaya, somut dünyaya, gerçeklere kapalı kalmıştır. Denizin bir doğa gerçeği olarak anlatılması, deniz insanların serüvenlerinin canlandırılması da oldukça yenidir.

MASAL DÜNYASI

Eski edebiyatımıza yer yer deniz görüntüleri yansımış değildir. Örneğin Ali Şir Nevai'nin, Makedonyalı

Büyük İskender'in İslam dünyasında masallaşmış serüvenlerini anlattığı Sedd-i İskenderi'sinde kahraman Doğu ülkelerini aldıktan sonra denizleri de ele geçirmek ister. 3000 gemi yaptırır. Devlet adarlarını, askerlerini, 8 yıllık yiyecek ve içeceğini alarak yola çıkar. 7 deniz ve bu denizlerdeki 12000 adayı alır. Sonra 2 yıl gitmek, 2 yıl da dönmek üzere uzun bir deniz yolculuğuna çıkar. 300 gemiyle yola koyulur. Cam bir sandıkla (batiskaf!) denizin derinliklerine inerek araştırmalar yapar.

Nevai'de deniz, kahramanın filozof yanını, bilme, araştırma eğilimlerini belirtmeye yarayan bir araçtır.

Eski edebiyatımızda deniz genellikle bilginin, sevginin derinliğini anlatabilmek için bir simge olarak anılmıştır.

Kıyılarında dolaşan, üzerinde yolculuğa çıkılan gerçek denizi anlatanlar da oldu elbette.

Selçuklular Alanya'da bir tersane kurmuşlardı. Deniz adamları yetiştirdiler. Bu insanlar denizle ilgili izlenimlerini, denizden beklentilerini, korkularını, öfkelerini niçin söylemiş olmasınlar? Ama edebiyatta modalar vardır... Böyle modalar ortaya çıktıktan sonra örneğin Magrip Ocakları ya da Cezayir şairleri diye adlandırdığımız topluluklar oluşacak, deniz şiirleri söylenebilecektir!

Osmanlıların Rumeli'ye 40 kişilik bir salla geçtikleri anlatılır. Bugün bunun doğru olmadığı, devletin kuruluşunda bile Osmanlıların bir deniz filoları olduğu bilinmektedir. Rumeli'ye geçmeden 2 yıl önce bu filo ile Marmara adaları alınmıştı. İzmit Körfezi'nde deniz üssü kurulmuştu. Bugün de adı unutulmamış olan Karamürsel Bey kendi adıyla anılan hafif ve süratli bir gemi tipi üreterek bir donanma meydana getirmişti. Tarih yazarı Âşıkpaşazade bu konularda bize birçok ayrıntılar veriyor.

DENİZ ADAMLARI

Gerçek bir denizcinin gerçek deniz serüvenlerini ise ancak Kanuni döneminde Basra'daki donanmayı alıp Mısır'a götürmekle görevlendirilen Seydi Ali Reis'in yapıtı Mir'at-ı Memalik'te (Ülkelerin Aynası) buluyoruz. Bu kitapta Seydi Ali Reis denizlerle ilgili dikkat çekici pek çok şey anlatır. Örneğin Bahreyn'de, tulumlarla 7-8 kulaç derinliğe dalıp dipten içme suyu çıkaran dalgıçlar görmüş-

Özer Kabas'ın "Resim Denizleri" sergisinden

tür. Portekiz gemileriyle savaşa tutuşmuştur. Hint Okyanusu'nda fırtınalara tutulmuştur...

Ünlü Evliya Çelebi de deniz yolculuklarını anlatır. Örneğin Kırım'dan dönerken bir deniz kazası geçirir. Yapıtında bunun ayrıntıları vardır. Bu kaza dolayısıyla da ünlü İranlı ozan Şeyh Sadi'nin dizelerini tekrarlamaktan kendini alamaz: "Denizde çok çıkar vardır ama, esenlik istersen kıyıdadır!"

İstanbul gibi denizlerin kuşattığı bir başkentte oturan atalarımız denize ilişkin birkaç gözlemi şairce benzetmelerle süsleyerek anlatmaktan öteye geçememişlerdir.

Örneğin, Taşlıcalı Yahya, İstanbul güzelliklerini anlattığı Şehrengiz'inde kıyından denize girip serinleyenleri canlandırır: "Görürsün onları su da soyunmuş/Sanasın taze güller su-

ya konmuş". Şair, yüzleri gümüşe benzeyen güzellerin denize girmesini gökten denize ışık yağmasına benzetir...

Latifi'nin Evsaf-ı İstanbul'unda da birbiri üzerine yığılmış söz oyunları arasında denizin kendisi kaybolup gider.

İstanbul'da bir deniz kentinin bütün özellikleri yaşanıyor. Kıyılarda yalılar, sahilhanelerde oturuluyordu. Ancak denizi anlatan, yorumlayan bir edebiyat oluşmadı. Yalnız İstanbul'da yaşayanlar değil, uzun deniz seferlerine katılanların, Seferlioğlu, Mağriblioğlu, Kara Hamza ve benzeri gibi denizci halk ozanlarının şiirlerine de örneğin deniz savaşlarının bazı ayrıntıları yansımıştır ama onların yaşamlarını dolduran, insanı alıp götürden deniz hayalleri, denizin güçlüğü-